

KAPITTEL 3

Mestringsstrategier og fraværskonsekvenser

I dette kapitlet tar vi utgangspunkt i gjennomsnittselevens ståsted. Hvilke konsekvenser og hvilken betydning har fraværsgrensen hatt for ulike elevgrupper? Hvilket repertoar av strategier tar elevene i bruk når de skal håndtere fraværsgrensen? Dette er elevene vi har sett i forrige kapittel har fått redusert fraværet sitt. I neste kapittel skal vi se nærmere på erfaringene elever med IV har med fraværsgrensen. Til dels er erfaringene fra disse elevgruppene noe like, til dels skal vi også se at de er ulike.

Vi skal nærme oss dette temaet gjennom fortellingene basert på intervjuer med 74 elever i ulike deler av landet. Gjennom deres subjektive vurderinger er det mulig å identifisere både mestringsstrategier og fraværskonsekvenser.

Mestringsstrategier

De kvalitative intervjuene vi har gjennomført, gir innblikk i hvordan elevene opplever og tilpasser seg fraværsgrensen. Som vi skal se, uttrykker elevene vi har intervjuet for en bevisst holdning til fraværregelen, og vi identifiserer flere typer mestringsstrategier. I noen tilfeller handler strategiene om å sikre at man får karakter i et fag, i andre tilfeller ser vi at elever bruker fraværsgrensen til å skaffe seg fleksibilitet og fri når de ønsker.

Småskulkere tilbake på skolen, men tillit under press

Blant elevene som gikk på vg2 eller vg3, som dermed selv hadde opplevd innføringen av fraværsgrensen, var en felles fortelling at de hadde

akseptert at fraværsregelen var kommet for å bli. Ikke at de likte regelen, men de så at fraværet var redusert. Denne erkjennelsen innebar en oppfatning om både at det samlede fraværet på skolen var redusert, og at fraværsregelen hadde direkte betydning for deres eget fravær: at de var mer på skolen på grunn av regelen. En av informantene sa det slik:

Jeg er ikke noe fan, men den fungerer vel litt. Den gjør jo definitivt at jeg har mindre fravær. Uten den hadde jeg blitt mer hjemme og heller sendt en smiske-mail i etterkant. (Elev vg1)

Hva besto så misnøyen i? En antakelse var at elever i vg1 ville ha avvikende oppfatning fra de eldre elevene. Det var imidlertid ikke noe vi fant blant dem vi intervjuet, tvert om. Det var snarere påfallende stor enighet blant elevene vi intervjuet. Én forklaring er seleksjon av informanter – elevene vi intervjuet – var for like. En annen forklaring handler om at nye elever sosialiseres av eldre elever når det gjelder oppfatninger om skolen. Gitt at det er riktig, er det nærliggende å anta at motstand mot fraværs grensen er en del av det å gå inn i elevrollen.

I denne sammenheng er kollektiv motstand interessant uansett årsak. En felles holdning forteller at motstand ikke er entydig knyttet til at man selv opplevde innføringen av fraværsregelen, og derigjennom erfarte tap av en frihet man hadde før regelen ble innført. Intervjuene pekte også mot forholdet mellom skole og elev. Flere av informantene som var negative til fraværs grensen, begrunnet skepsisen med at de så fraværs grensen som uttrykk for manglende tillit.

Jeg erkjenner at fraværs grensen virker. Selv hadde jeg vært mer borte om det ikke var for den. Men den bør fjernes. Den ødelegger tilliten mellom skolen og elevene. (Elev vg2)

Denne dobbeltheten – at fraværs grensen er oppbyggende på elevenes tilstedeværelse, men samtidig er med på å bryte ned tilliten – var et tilbakevendende tema i flere av intervjuene. I forsøk på å forklare holdningen til denne kompleksiteten, pekte flere elever på at det finnes en uskreven kontrakt mellom elev og skole. Limet i forbindelsen består av gjensidig tillit, noe som de mente at fraværs grensen har satt i spill. Man skal ikke se bort fra at fraværs grensen oppleves særlig viktig for den aktuelle gruppen – ungdom i alderen 16–19 år – som er i en livsfase hvor de på andre områder

opplever økt ansvar og selvstendighet, men ikke når det gjelder oppmøte på skolen.

Samtidig er det alltid en fare for at vi som forskere bidrar til å gjøre fenomenet vi studerer – fraværsgrensen – mer spesiell enn den faktisk er. Når vi intervjuer om ett bestemt forhold, vil det framstå som svært viktig. Men det er alltid veldig mye vi ikke spør om. Vi kan følgelig ikke bruke denne typen funn til å rangere utfordringene etter viktighet.

Klippekort – fravær som rettighet

En av styrkene med bruk av kvalitative og eksplorerende tilnærminger er at vi som forskere kan få svar på spørsmål vi ikke hadde kunnskap nok til å stille forut for undersøkelsen. Blant emnene som dukket opp underveis, var oppdagelsen av at fraværsgrensen begrenser, men også fører til fravær: at fraværregelen av enkelte elever oppfattes som en fraværrett – eller som 10 prosent frihet. Kort sagt: Når det settes en grense for fraværet, ser man særlig på fravær som går over grensen, men det tveeggede i regelen dreier seg om at man samtidig åpner for fravær under grensen. Elever vi intervjuet så denne typen fravær ikke bare som en rettighet man kan ta i bruk, men som en man bør utnytte. Forklaringen er like opplagt som den er vanskelig å tenke seg til før man hører det fra informantene. Allerede i et av de første gruppeintervjuene ble vi fortalt om «klippekortet». De mente at elever som ikke var i nærheten av grensen på 10 prosent, kunne ta ut fravær opp til 10 prosent uten risiko for ikke å få karakter, forutsatt at de var til stede på vurderingssituasjonene. I den sammenheng er det verdt å trekke fram at fraværsgrensen bidrar til å bevisstgjøre elevene og skolene på omfanget av hver enkelt elevs fravær. Dette er en viktig betingelse for bruk av «klippekortet». Poenget er at en elevs fravær er synlig. Skolene legger ut detaljert oversikt over elevens fravær, samtidig som elevene fører skyggeregnskap og foretar egne beregninger – og når skolen mener at en elev nærmer seg fraværsgrensen, sendes det ut varsel. På første skoledag, når året fortsatt er en ubrukt framtid, har altså hver elev det som kan beskrives som en type konto hvor det står et gitt antall timer tilsvarende 10 prosent i hvert fag, som de kan tappe av uten dokumentasjon.

Jeg ser fraværgrensen som et klippekort. Kan ta fri når jeg vil så lenge har opp til 9 prosent i alle fag. (Elev)

Andre elever var tydeligere på at det er en rettighet:

- Forsker: Om dere ikke er i nærheten av 10 prosent – så er det sommer. Er det mange som da er borte litt ekstra?
- Elev 1: Ja, altså det er mange som bruker den muligheten. Ser at jeg nå bare har 2,2 prosent fravær, og det er vår.
- Forsker: Er det nesten en rettighet?
- Elev 2: Ja, og det er i hvert fall veldig fristende i sånne fag man ikke akkurat er så veldig interessert i.

En antakelse var at elever som ga uttrykk for at fraværgrensen er «klippe-kort» på udokumentert fravær, i utgangspunktet hadde relativt løs tilknytning til skolen. Denne antakelsen viste seg imidlertid ikke alltid å stemme. Utover i samtalen med den første eleven som trakk fram klippekortet (referert over), kom det fram at han hadde hatt lavere fravær før, men han hadde vurdering i alle fag og et karaktersnitt på 4,4.

Det bør imidlertid presiseres at denne eleven ikke representerte gjennomsnittet. Dette var en elev som hadde fått økt fravær etter at fraværgrensen kom. I kapittel 3 så vi at situasjonen er en annen om man ser elevene under ett. For gruppen samlet vet vi at fraværet er redusert. Det betyr likevel ikke at stemmen over er uinteressant. En reduksjon i fraværet kan godt gå sammen med økt fleksibilitet knyttet til tidspunktet for når elevene vil ta ut de 10 prosentene. Og det er nettopp fleksibiliteten som er det viktige elementet i metaforen om at fraværgrensen er som et klippekort.

Vurderinger og avveininger knyttet til å unngå å ha både for høyt og for lavt fravær var et emne som opptok flere av informantene. Av samtalene framgikk det at dette var en type kunnskap elevene delte seg imellom. Flere påpekte blant annet viktigheten av å ha en del å gå på, som de kunne ta ut i mai. Det er heller ikke urimelig at en del av legebesøkene på høsten handlet om å unngå å bruke av kontoen med udokumentert fravær tidlig i skoleåret.

Gitt at dette funnet forteller om en mer generell praksis, er det verdt å problematisere mekanismen videre. I sosiologien vil man gjerne lete etter hvordan individuelle handlinger tidvis danner systematiske mønstre.

Sosial kontroll er en mekanisme som gir noen perspektiver på å forstå hvordan handlinger tidvis er mer koordinerte enn de framstår. I denne sammenheng kan en form for sosial kontroll være at elevene framsto som om de ikke bare kunne, men at de skulle og burde ta ut 10 prosent fravær. Det handlet om det frihetsrommet de hadde igjen – og det handlet om å ta kontroll innenfor reglens rammer.

Flytende standarder

Vi har allerede påpekt at elevene vi intervjuet var samstemte i at fraværgrensen virket. Det er en oppfatning som er underbygget av statistikken over fravær, slik den jevnlig presenteres i mediene. Om ikke alle, så har den elevgruppen som noen lærere refererte til som «småskulkerne», gjennomgående økt tilstedeværelsen (jf. kapittel 2). De har økt tilstedeværelse på skolen, og potensielt lærer de dermed også mer. Spørsmålet er likevel om dette er en gruppe elever som uansett ville klart seg bra. Hvis svaret er ja, kan man spørre om fraværgrensen egentlig har bidratt avgjørende til å gjøre skolehverdagen bedre for dem. Kort sagt: Trives de mer og lærer de bedre etter at fraværgrensen ble innført?

Et svar kan hentes fra kapittel 2, hvor det framgikk at elever på alle prestasjonsnivåer økte nærværet og fikk bedre karakterer. Våre intervjuer viser imidlertid at det ikke er hele historien. En viktig del av elevenes tilpasning dreier seg om mestringsstrategier knyttet til å lære hvor streng hver enkelt lærer er med å føre fravær. Elevene forteller historier som viser at lærere er svært forskjellige på det punktet: Noen lærere tar opprop, andre fører mer tilfeldig – ikke minst er det variasjon i hvor mye en elev kan komme for sent uten at det regnes som fravær. Det fortelles også om lærere som selv er skeptiske til fraværgrensen, og som aktivt forteller (også til oss) at man må bruke sunn fornuft.

Føringen varierer veldig fra lærer til lærer. Noen er mer menneskelige enn andre. (Elev)

I «det menneskelige», slik informanten over formulerte det, lå det ofte at enkelte lærere brukte skjønn og på den måten bevisst praktiserte forskjellsbehandling. Et tilbakevendende tema var elever som måtte ta buss

eller tog til skolen, men som ofte ikke hadde rutetider som var tilpasset når skolen startet. Gitt at Norge er langstrakt land, hvor mange skoler ligger i relativt spredtbygde strøk, er det ikke overraskende at man finner lokale tilpasninger knyttet til for eksempel busstidene.¹⁵

Noen må ha en buss i lang tid, og den kommer gjerne litt sent. Dette vet jo læreren. (Elev)

Av andre forhold utenfor skolen kommer private forhold knyttet til familien. Eksempler som ble trukket fram, var for eksempel foreldres skilsmisse, dødsfall i nær familie eller andre hendelser som preger en elev over kortere eller lengre tid. Og nettopp tidsaspektet er relevant fordi hendelsene kan kvalifisere til gyldig fravær i noen få dager, men det varierer hvor lenge elevene opplever å ha behov for å være borte fra skolen. Dette er også situasjoner hvor elevene i noen tilfeller går på skolen, så de er fysisk til stede, mens de mentalt er et «helt annet sted».

Jeg har en litt krevende hjemmesituasjon. Det er ikke så lett å dokumentere. Det er ikke alltid man ønsker å si alt til legen. (Elev)

Flere fortalte at lærere gjerne brukte skjønn i slike situasjoner. Gitt at dette er riktig, er det interessant fordi det vitner om at de gjør vurderinger knyttet til enkeltelever og konkrete situasjoner. Dersom lærere selv utøver skjønn, bryter det med bestemmelsene i fraværregelen.

Det er også grunn til å dvele litt ved hva skjønnsutøvelse faktisk innebærer. På den ene siden kan man forstå skjønnsutøvelse ut fra en erkjennelse om at saker, situasjoner og elever er forskjellige – og at de må håndteres deretter. Nettopp av den grunn er det vanskelig å utforme treffsikre og samtidig universelle regler. På den andre siden er skjønnsutøvelse problematisk fordi det åpner for forskjellsbehandling, som gjerne

15 Diskusjoner om sentrum vs. periferi har vært relevante i forbindelse med ønsker om at kjøretimer skal være rett til legitimt fravær. Ikke overraskende er kjøreskolene blant de aktive i diskusjonen. De hevder at kjøreopplæring blir dårligere, men blir møtt med argumenter om at de må tilpasse seg. En tilpasning ville innebære at kjøreskolene må tilby undervisning i helger og på kvelden, noe de er lite glade for. Nå er det nok også mange elever som ville foretrekke å ta kjøretimer på dagtid. Det er også en del utdanningsprogrammer på yrkesfag som krever sertifikat, og ikke minst er det en betydelig gruppe elever som er bosatt langt unna kjøreskolene. Det sistnevnte berører et mer vidtrekkende poeng. For det er muligens ikke til å undres over at politikere med utsikt over løvebakken ikke ser utfordringene mange av de som er bosatt i langt mer spredtbygde strøk, møter i det daglige.

skjer ut fra lite forutsigbare og transparente kriterier. Når ulike lærere og rektorer vil kunne foreta forskjellige vurderinger av identiske situasjoner, er det et problem. Substansielt er det et problem fordi det skaper urettmessig forskjellsbehandling, noe som prinsipielt er vanskelig å forsvare ut fra demokratiske idealer. I denne sammenheng gjelder dette særlig hva som gir rett til gyldig fravær. Men det er også mulig at lærere som benytter seg av skjønn, kan la elever med langt høyere fravær enn 15 prosent slippe igjennom. Poenget er at hverken vi eller utdanningsmyndighetene vet dette med sikkerhet. Vi hørte flere eksempler på at elevene brukte forhold utenfor skolen for å unngå å få IV.

Jeg ble en gang spurt om jeg var nær 10 prosent. Da jeg sa nei til det, så fikk jeg fravær. Da fortalte de meg at jeg ikke hadde fått det om jeg var nær å miste vurdering. (Elev)

I tillegg til manøvrering og forskjeller i føring fra lærerne kommer det at fraværsgrensen tilsynelatende også fordrer årvåkne elever. Et tema vi ikke hadde tenkt gjennom før vi gikk i gang med undersøkelsen, var at lærere kunne føre feil. Og, om vi skal tro elevene vi intervjuet, er feilføring et utbredt fenomen.

Ja, det [feilføring] har jeg opplevd mye. Må følge med og sende korrektiv. (Elev)

Jeg har flere ganger fått X i stedet for dokumentert. (Elev)

En del av mestringsstrategien er altså at elever tilpasser seg hvordan de ulike lærerne fører fravær. I dette ligger det at elever lærer seg hvordan lærerne fører fravær, hvilke begrunnelser de må ha og hvor mye de kan komme for sent uten å få fravær. Ikke minst lærer de seg om lærerne justerer føring etter hvor utsatt den enkelte eleven er.

Blant elevene vi har intervjuet, så vi flere typer tilpasninger, hvilket vil si at de hadde forskjellige mestringsstrategier. Her er det relevant at fraværsgrensen ikke nødvendigvis representerte et avgjørende brudd med tanke på om man hadde noen strategi eller ikke, men snarere hvem mestringsstrategien var rettet mot:

Nå lyver man ikke til læreren om at man er syk og sånn. Det er forandret. Nå lyver man bare til legen i stedet. Og så må man betale for det. Det er egentlig det samme, det har bare flyttet seg til legekantoret. (Elev)

Forskjellen kan altså være hvem man forteller hva til. Fra sitatet over kan noe tyde på at en del blir ved det samme. Gitt nedgangen i fraværet kan det se ut til at elevene gjennomgående synes det er vanskeligere å lyve til legene enn til lærerne. Samtidig er det langt fra åpenbart at økt tilstedeværelse og kampen mot frafall skal inngå som en del av fastlegenes arbeidsoppgaver. Det er heller ingen tvil om at en del elever hadde klare mestringsstrategier for hvordan de skulle håndtere legene. I det følgende skal vi se mer på hvordan enkelte elever strategisk løy for leger for å skaffe seg langvarige legeerklæringer. Også skolene skjønner at det finnes elever som lyver til legene, men som vi skal se, opplever skolene en maktesløshet knyttet til håndteringen av dette. Legeerklæringer er ikke noe lærere eller rektorer har myndighet til å overprøve. Dessuten er diagnoser underlagt taushetsplikt.

Legeerklæringer: Carte blanche og forfalskninger

Flere av informantene fortalte at de hadde skaffet seg det som av dem og lærere ble omtalt som «carte blanche»-legeerklæringer. For enkelte leger var dette muligens en nyttig praksis. De fikk redusert antall besøk av pasienter som kun trengte en dokumentasjon. For elevene innebærer ordningen at de slipper å gå til lege hver gang det er behov for dokumentasjon. I stedet for at legeerklæringen er knyttet til en konkret situasjon, er den gyldig for en viss periode.

Jeg har endelig fått meg en legeerklæring for hele våren. Det er deilig. Da slipper jeg å løpe til legen hele tiden. Samtidig kan ikke lærerne si noe. (Elev)

Begrepet «carte blanche» ble av informantene brukt for å beskrive en type legeerklæringer som utfordrer systemet. Ved flere anledninger hevdet både lærere og elever at det var elever som brukte legeerklæringene strategisk. Noen forfalsket legeerklæringene (noe som er et alvorlig eksempel på dokumentforfalskning, og som vi hørte eksempler på at skolene hadde politianmeldt), mens andre løy til legen og skaffet seg legeerklæringer slik. Atter andre, som fikk de generelle legeerklæringene, brukte dem til å legitimere fravær langt ut over det sykdommen tilsa. En med migrene sa det slik:

Jeg er plaget av migrene, men jeg bruker jo heller den samme sykemeldingen dersom jeg er forkjølet, enn å skaffe meg en annen. (Elev)

Skolene visste om praksisen. Isolert sett er det jo heller ikke sikkert at det er så ille at man gjør noen slike tilpasninger. Problemet er at denne formen for tilpasning kan bidra til å undergrave både fastlegenes arbeid og tilliten til systemet. Dessuten oppleves det som urettferdig elevene imellom. Det er en opplevelse som ofte styrkes ved at noen elever på den måten klarer å få dokumentasjon med tilbakevirkende kraft. I praksis ble vi fortalt at elever hadde fått strøket udokumentert fravær et helt år tilbake i tid, noe som var avgjørende for å få vurdering.¹⁶

Små fag – særlig utsatte?

Fra kapittel 3 vet vi at det ikke er avgjørende forskjell i fraværet på små og store fag før og etter innføringen av fraværsgrensen når man ser hele elevgruppen under ett. Dette funnet står i kontrast til våre informanternes subjektive vurdering av at småfag er særlig krevende. Særlig kroppsøving ble oppfattet som problematisk, fordi det er et fag hvor skolene ofte legger opp til dobbelttimer. Det skal med andre ord ikke mange timer borte fra kroppsøving til før man har fravær av et omfang som nærmer seg fraværsgrensen.

Ikke særlig mye man må være borte. Gym er trøblete. Mange liker det ikke. Ofte dobbelttime. (Elev)

For å illustrere problemet ba vi elevene om å være konkrete. Vi fikk da høre at man kunne være borte 2,5 gang og holde seg under grensen på ett semester. Med tre ganger fravær, altså seks timer, ville man gå over grensen og miste retten til halvårsvurdering med karakter eller standpunkt-karakter. Når det skal så lite til før man mister retten til halvårsvurdering med karakter eller standpunkt-karakter, framstår det trolig ikke helt overbevisende for elevene når skolen forteller dem at regelen er lagt opp slik at de kan være syke uten dokumentasjon. Kroppsøving skiller seg også fra de andre fagene ved at det er vanskelig å være med dersom man er litt syk, noe som kan være lettere i andre fag hvor man ikke skal være fysisk aktiv. Trolig er det også forskjeller på om man er

¹⁶ Dette er altså informantenes bruk av begrepet, som dermed ikke nødvendigvis samsvarer med det juridiske regelverket.

småsyk på høsten og på våren. Når hele skoleåret ligger foran, er det ikke overraskende om en del elever ønsker å være i forkant og dokumentere alt fravær de kan. De kan ikke da vite om de vil være mye småsyke til vinteren.

Vi intervjuet også proaktive elever, som lanserte forslag til politiske justeringer av regelen. Et forslag dreier seg om utfordringene som følger med det faktum at elevene kan være særlig utsatt i småfag. I samtalen ble det tatt til orde for at man ikke burde ha en fast prosentvis grense i både små og store fag. Mens 10 prosent i et stort fag kan være rimelig, må situasjonen og vurderingene være helt andre i småfag. Der burde grensen være høyere.

Jeg skjønner at vi skal ha en fraværsgrense, men syns at 10 prosent er altfor lavt. Tror heller den burde gått på 15 eller 20 prosent og kanskje vært ulik for små og store fag. (Elev)

Det interessante med utsagnet over er at eleven ikke stiller spørsmål ved det prinsipielle, hvorvidt det skal være en fraværsgrense, men snarere er spørsmålet hvor grensen bør gå. I dag er situasjonen den at en rektor kan gjøre skjønnsmessige vurderinger for fravær mellom 10 og 15 prosent. Ut fra våre intervjuer med rektorer er inntrykket at de for det første er redde for å bruke skjønn for mye:

Det ville jo gjøre at den reelle grensen er 15 prosent. (Rektor)

Viktigere er det likevel at den skjønnsutøvelsen de i all hovedsak snakket om, er knyttet til en konkret elev mer enn til størrelsen på fag. Det kan typisk være hjemmesituasjon eller andre personlige forhold som spesifikt er knyttet til en elevs situasjon.

Av andre forslag til justeringer var det flere som tok til orde for at man burde ha en fraværsgrense, men fjerne skillet mellom dokumentert og udokumentert fravær. Begrunnelsen var at dette skillet er problematisk og åpner i stor grad for ulik praksis og derigjennom forskjellsbehandling.

Fraværskonsekvenser

I det følgende skal vi se på konsekvensene av fraværsgrensen. Noe er allerede tematisert i diskusjonen av mestringsstrategier. Mestring dreier seg

i praksis ofte om å manøvrere ut fra utfall – for å unngå dem eller bedre mulighetene. Men i tillegg er det andre typer av konsekvenser som er mer kjennetegnet av at elevene har eller opplever å ha mindre rom for å påvirke dem eller endre forholdene de inngår i.

Syke, men på skolen¹⁷

I artikkelen «Fravær som mestringsstrategi» skriver Berit Brandth (1982) om hvordan arbeidstakere i en del privilegerte yrker kan tilpasse egen hverdag. De gjør det gjennom å ha hjemmekontor eller jobbe litt mindre i en periode hvor de hangler litt. Artikkelen argumenterer for at dette er gunstig både for dem og for samfunnet. Den enkelte blir raskere frisk, og ikke minst unngår man at vedkommende smitter andre.

Når vi konkluderer med at fraværsregelen virker, burde vi trolig følge opp med spørsmål om det kan tenkes at den virker for godt – at fraværet har gått for mye ned. Det ville være tilfelle dersom elever som burde vært hjemme, likevel går på skolen av redsel for å miste karakter i et fag. Dette var en kjent problemstilling – både blant elever og lærere.

Av alle de gangene jeg har vært på skolen, er det jo en del jeg burde vært borte. Har smittet folk. (Elev)

Ja, jeg vet om flere hos oss som har blitt smittet på grunn av at folk har vært på skolen som burde vært borte. (Elev)

Tilsynelatende var dette et fenomen som først og fremst gjorde seg gjeldende på høsten. Det var tidspunktet hvor elevene var mest redde for ikke å dokumentere fraværet. Mange ga uttrykk for at de opplevde at de måtte ha litt å gå på, ikke for å kunne ta seg fri i mai, men fordi de kunne få influensa i februar. Vi fulgte gjerne opp med påpekningen om at de da kunne dokumentere dette fraværet. Til det var svaret gjerne noe i retning av at ja, jo de visste det, men likevel. De ville gjerne gå på skolen – og presset seg lenger enn de kanskje burde.

I enkelte situasjoner må praktiseringen av fraværsgrensen ha framstått underlig. For eksempel ble vi fortalt om situasjoner med omgangssyke

17 Dataene for dette prosjektet er hentet inn før koronapandemien medførte at man innførte hjemmeskole og hvor det å gå syk på skolen ble sett som et brudd på smittevernlovgivningen.

på skolen. Da var ikke dokumentasjonen noe problem, men oppkast var ikke dokumentasjon alene.

Jeg var dårlig, men gikk på skolen. I første time måtte jeg spy. Alle kunne se og lukte det. Men det holdt jo ikke. Jeg fikk beskjed om at jeg måtte til lege for å få dokumentasjon. Det er jo latterlig at jeg skal gå til legen og smitte alle der. (Elev)

Sitatet over viser at reglene tidvis kommer til kort. Nå kan man si at regler alltid vil være utformet med sikte på gruppen som helhet. Samtidig er trolig eksemplet over nettopp årsaken til at legene og lærerne tidvis bruker skjønn i utøvelsen av sin gjerning. Sunn fornuft, vil mange lærere si, er jo at en elev med omgangssyke går hjem, og at det derfor ikke er behov for mer dokumentasjon. Når dokumentasjon likevel er påkrevd, bidrar det trolig til å undergrave ordningen.

Geografisk variasjon og forskjellig legetilgang

I kraft av å være forskere med nærutsikt til skolene i Oslo er det av stor betydning å være ydmyk for at situasjonen er svært ulik i andre deler av landet. Blant de viktigste forskjellene er betydningen av at Norge er et langstrakt land, og at svært mange skoler er plassert i spredtbygde strøk. I utvalg av caseskoler har vi derfor valgt ut skoler som er plassert i forskjellige regioner i landet, og ikke minst sikret at det er skoler som er plassert i spredtbygde strøk – uten at skolene av den grunn var veldig små.

Et trekk ved to av skolene var at de hadde elever som var såkalte borteboere. Det vil si at de har flyttet hjemmefra for å gå på videregående skole. De bodde enten på internat i regi av skolen, eller de leide rom hos mennesker i lokalsamfunnet rundt skolen. I utgangspunktet er det ikke overraskende at borteboere har særlig høyt fravær. Dette er ungdom som allerede i ung alder får ansvar for å håndtere eget liv – både i form av innkjøp og ikke minst å organisere dagen. Samtidig er de underlagt sosial kontroll dersom de bor på internat.

På den ene caseskolen var hele 40 prosent av elevene borteboere. Om de ikke utgjorde majoriteten, var de altså ikke en liten minoritetsgruppe på skolen. Samtidig ble det benektet at dette var en gruppe som slet spesielt med å komme på skolen om morgenen. Da synes det mer påfallende at lærerne og skolen visste hvor de var – og om de bodde på internat,

kunne lærerne dra innom dem for å hente dem til skolen. Samtidig kom det fram at dette var en gruppe elever som ofte slet med tilværelsen. Rus og ensomhet ble trukket fram, uten at vi kan konkludere med at dette handlet om bosituasjonen. Sikkert er det at dette er en gruppe som på en del sentrale måter befinner seg i en sårbar situasjon på et stadium i livet hvor mange trenger og har en sterk og klar oppfølging hjemmefra.

Det var også en konkret grunn til at en del borteboer-elever hadde noen særskilte utfordringer som berørte deres forhold til fraværsgrensen. Dette var elever som hadde fastlege i hjembygda. Påfallende mange av dem vi intervjuet, hadde nettopp dette. Det innebar at det for dem var en krevende prosess å få legeerklæring. Den tok tid og fordret planlegging. I praksis var det derfor mange som ikke fikk dratt til legen, eller som vi allerede har omtalt, dro til legen og skaffet seg generelle og varige sykemeldinger.

Felles for alle informantene var det likevel at det å gå til lege oppfattes som stress, tidkrevende og ikke minst dyrt. De fleste elevene vi intervjuet, måtte betale for lege selv. Eventuelt hadde de et visst beløp hjemmefra, men dette skulle også gå til å dekke legebesøk. De opplevde det som svært dyrt å bruke noen hundre kroner hver gang de skulle få dokumentasjon på at en forkjølelse faktisk var gyldig fraværsgrunn. Et siste alternativ er at det i dag finnes nettbaserte leger. Dette er et tilbud hvor man kan få dokumentasjon over nettet, men konsultasjonene er langt dyrere enn hos fastleger. Etableringen av denne typen legetjenester underbygger en oppfatning om at innføringen av fraværsgrensen har bidratt til å skape et nytt marked.

Elevenes læringsmiljø

En neste type konsekvens er hvordan fraværsgrensen virker inn på læringsmiljøet i hver enkelt klasse. Begrunnelsen for å innføre en fraværsgrense, var å øke elevenes tilstedeværelse på skolen. Elever kan sees som medlemmer i en klasse, og skolens oppgave er å gi dem formelle og uformelle kvalifikasjoner, noe som skal gjøre dem til «gagns mennesker» (jf. den generelle læreplanen).

I intervjuene snakket vi om det som skjer i klassen når elever som ellers ville hatt fravær, vender tilbake og inn i klasserommet igjen. At de

er til stede fysisk, gjør dem ikke nødvendigvis mer motivert. For en del er tilstedeværelse en opplevelse av at de daglig konfronteres med «alt det de føler at de ikke mestrer», som en elev fortalte. I ytterste konsekvens kan dermed fraværsgrensen bidra til å sementere utenforskap, men av en type som skjer inne på skolen.

Man må da også kunne spørre om hva tilstedeværelse av lavt motiverte elever gjør med læringsmiljøet for de andre elevene. I tidligere studier har vi sett at antall elever per lærer har lite eller ingen betydning for læringsutbytte (Kirkebøen et al., 2017). Men det er ikke urimelig å anta at et høyt antall elever med en betydelig andel svært lavt motiverte elever kan spille en rolle for det generelle læringsutbyttet i timene.

Elever vi intervjuet, fortalte at det var elever som var til stede, men som preget klasse miljøet ved at de grunnleggende sett ikke engasjerte seg i undervisningen.

Når noen er her som ikke vil være her, går det ut over oss alle. De bråker jo selvsagt masse, eller de sitter på mobilen, og det gjør noe med oss andre. (Elev)

Vi har ikke grunnlag for å trekke slutninger om denne gruppen faktisk bidrar til et dårligere læringsmiljø. Det er heller ikke urimelig å konkludere med at det kan tenkes at læringsmiljøet blir noe dårligere, men dette er forhold som må vektas mot fordelene: at de er til stede, at de lærer noe og ikke minst at de blir bedre til å omgås andre mennesker. Dette er kunnskaper de trenger når de senere skal ut i samfunnet.

Da vi gjennomførte intervjuene, var det nærliggende å konfrontere elevene med denne typen argumenter. Vi kunne gjerne legge til at det sikkert ville være best å være alene med læreren, men det er ikke noen farbar vei. I lys av denne typen debatter trakk rektorer vi intervjuet fram noen andre momenter de bekymret seg for. Ved to av caseskolene hevdet rektorene at de kjente til eksempler på at fraværsgrensen ble brukt for å skyve ut trøblete elever.

En del av samfunnsoppdraget er jo å holde på elevene. Men i visse tilfeller er det jo bedre for lærerne om noen elever bare blir borte. (Rektor)

En annen rektor sa det slik:

Fraværsgrensen har gjort det lettere for lærere å skubbe svake og bråkete elever utenfor. (Rektor)

På spørsmål om hva rektorene foretok seg ved slike tilfeller, ble de svar skyldig. Da kom det fram at dette var forhold som det var vanskelig å dokumentere, men at det var klart at det ikke var intensjonen med fraværsregelen. Samtidig kan det være grunn til å frykte at dette er en praksis som er benyttet ved flere skoler. Denne frykten kan begrunnes med at vi vet at lærere i noen grad praktiserer fraværsgrensen ut fra egne skjønnsmessige vurderinger av bestemmelsen. Dette er elever, lærere og rektorer samstemte om. Hvor store forskjellene er – hvor ulikt de bruker fraværsgrensen – vet vi ikke. Men fra uttalelsene over ser vi tegn til at det ikke bare er forskjeller lærerne imellom, men at en del av forskjellene også kan skyldes at samme lærer har ulik praksis på forskjellige elever. Kort sagt får *likes* og *dislikes* – trynefaktoren – betydning for hvordan den enkelte lærer praktiserer fraværsregelen.

Økt stress

Et ord som var gjennomgående i elevintervjuene, var stress. Ikke at bare fraværsgrensen var stressende, men tiden som elev i videregående opplæring er preget av mange forventninger og motstridende krav. Mye skal mestres, og det skal mestres bra både innenfor og utenfor skolen. De aller fleste ønsker også å strekke seg så langt de kan for å realisere disse målene. Fraværsgrensen ble tross alt innført i en periode hvor forskerne samtidig skrev om den lydige generasjonen og at vi i dag møter generasjon prestasjon. Mens det før var teit å være flink, er det mange som refererer at det i dag er en helt annen aksept. Og det er mer enn aksept; man bør være flink for å være kul på mange skoler.

Jeg var veldig mot den da den kom. Den har skapt mer problem enn den har fiksa. Den har hjulpet for mye av fraværet, men den gir så mye styr og problemer. At man må gå til legen for forkjølelse. (Elev)

Fraværsgrensen har medført økt press for en allerede stresset elevgruppe. Det viktigste er kravet om dokumentasjon. Elevene vi snakket med, opplevde det som unødvendig, men også praktisk krevende å gå ofte til legen. Samtidig innvendte lærerne gjerne at elevene var stresset unødige, og at det var lov å være syk uten dokumentasjon. De pekte på at det var poenget med å sette grensen på 10 prosent. Men elevene opplevde tilsynelatende

ikke situasjonen slik. Om vi setter oss inn i deres sted, er det trolig heller ikke overraskende at mange var bekymret på høsten.

Vi må alltid være i forkant. Jeg vet ikke om jeg blir masse syk neste halvår. (Elev)

I tillegg til å hele tiden ta høyde for eventuell sykdom framover, må elevene følge med på hvordan de ligger an – og ikke minst om lærerne fører fraværet riktig. Som vi allerede har omtalt i kapitlet, har flere av våre informanter opplevd feilføring. Og som med mange forhold i samfunnet vet vi at det å gå i rette med autoriteter ikke er jevnt fordelt i samfunnet, trolig heller ikke blant elevene. Det er følgelig grunn til å anta at de elevene som både følger best med, og som går i rette med lærer og skole, er blant de mest ressurssterke. Denne bekymringen er ikke unik for debatten om fraværgrensen. Men gitt at fraværgrensen har som mål å få flere igjennom skolen, kan man hevde at bekymringen er særlig relevant i den sammenheng.

For en del er det også økonomiske bekymringer som er en kilde til stress. Dette dreier seg først og fremst om kostnader knyttet til legebesøk. Jeg bor helt alene. Det er ikke mamma og pappa som betaler når jeg skal til legen. Og det koster gjerne 350–400 kroner bare å få en bekreftelse. (Elev)

I den grad det er et stort antall som må betale for legebesøk selv, er det ikke overraskende at dette er en kilde til bekymring, særlig for de som må gå til legen flere ganger. For dem er det også fristende med de generelle legeerklæringene som vi omtalte tidligere.

Et neste spørsmål knyttet til stress dreier seg om betydningen av å få IV i et fag. På den ene siden vil det være elever som tolker det som et symptom på at man ikke egner seg for skolen, at man ikke evner, orker eller vil være til stede i tilstrekkelig grad eller i vurderingssituasjonene. På den andre siden kan man spørre om det er så farlig å få IV bortsett fra i avgangsfagene. I samtalene kom det fram at IV var en evig bekymring, om ikke for om man får vitnemål eller førstegangsvitnemål, så for om man kommer inn på andre eller tredje året.

Tror kanskje ikke det har så stor betydning med hensyn til endelig karakter. Men det kan jo ha noe å si når man skal søke seg inn til andre klasse. (Elev)

Den siste typen av konsekvenser dreier seg om polarisering og om hvorvidt fraværgrensen fører til økt differensiering mellom elevene.

Oppsummering

I kapitlet har vi sett på elevenes mestringsstrategier og konsekvenser av fraværsgrensen. Funnene i kapitlet er basert på kvalitative intervjuer med elever. Når det gjelder mestringsstrategiene, har vi pekt på følgende: Elevene erkjenner at fraværet er redusert for flertallet av elevene. «Småskulkerne» er den gruppen som i særlig grad har økt sin tilstedeværelse på skolen. Flere av elevene gir uttrykk for at de opplever fraværsgrensen som uttrykk for mangel på tillit til dem. De ser på seg selv som mer selvstendige enn før, men erfarer at skolen gjør dem mindre selvstendige. Elever lærer seg hvilke lærere som er strenge i fraværsføringen, og hvem som bruker mer skjønn. Fraværsgrensen fungerer disiplinerende, men den er samtidig et klippekort til udokumentert fravær. Elever sparer opp fridager som de kan ta senere, og for en del er målet å legge seg på 10 prosent. Det er i visse tilfeller mulig å få legeerklæringer som både går langt tilbake og langt fram i tid. Å få denne typen carte blanche-legeerklæringer er attraktivt, men fungerer urettferdig fordi en del elever ikke får samme mulighet.

Når det gjelder konsekvenser av fraværsgrensen, avdekket intervjuene med elevene noen viktige forhold: Elever hadde selv, eller gikk i klasse med, elever som hadde gått syke på skolen og i en del tilfeller smittet andre elever og lærere. Læringsmiljøet ble i noen grad påvirket av at elever som i utgangspunktet var svært lite motivert for å delta, nå var mer til stede i undervisningen. For mange var det svært dyrt å gå til lege. For borteboere var det også krevende fordi de ofte hadde fastlegen på hjemstedet.